

ΓΚΥΝΤΕΡ
ΓΚΡΑΣ
ΤΟ
ΤΕΝΕΚΕΔΕΝΙΟ
ΤΑΜΠΟΥΡΛΟ

ΝΟΜΠΕΛ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ
1999

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΤΟΥΛΑ ΣΙΕΤΗ

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΚΛΑΣΙΚΟΙ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΓΚΥΝΤΕΡ ΓΚΡΑΣ

ΤΟ ΤΕΝΕΚΕΔΕΝΙΟ ΤΑΜΠΟΥΡΛΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ
ΤΟΥΛΑ ΣΙΕΤΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Σύγχρονοι Κλασικοί – 55

Γκύντερ Γκρας, *Το τενεκεδένιο ταμπούρλο*

Günter Grass, *Die Blechtrommel*

Μετάφραση: Τούλα Σιετή

Υπεύθυνη έκδοσης: Σταύρη Ιωαννίδου

Διορθώσεις: Ευαγγελία Δάλκου

Σελιδοποίηση: Κωνσταντίνος Καπένης

Η εικόνα εξωφύλλου παραχωρήθηκε από τον αρχικό δικαιούχο

στη Σ. Πατάκης Α.Ε.Ε.Δ.Ε., 2023

Copyright© Steidl Verlag, Göttingen, 1993

(first published September 1959)

Copyright© για την ελληνική γλώσσα, Σ. Πατάκης Α.Ε.Ε.Δ.Ε.

(Εκδόσεις Πατάκη), 2020

Πρώτη έκδοση στη γερμανική γλώσσα από τις εκδόσεις Hermann

Luchterhand Verlag, Βερολίνο, 1959

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις εκδόσεις Οδυσσέας,

Αθήνα, 2001

Νέα έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,

Αθήνα, Ιούνιος 2023

Κ.Ε.Τ. Γ987 Κ.Ε.Π. 390/23 ISBN 978-618-07-0507-2

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΚΛΑΣΙΚΟΙ

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ**

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ.

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ.

ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ - ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ).

570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ.

ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Στην Άννα Γκρας

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Η φαρδιά φούστα	13
Κάτω από τη σχεδιά	26
Πεταλούδα και ηλεκτρικός λαμπτήρας	43
Το λεύκωμα με τις φωτογραφίες	59
Γυαλί, γυαλί, γυαλάκι	75
Το ωρολόγιο πρόγραμμα	91
Ο Ρασπούτιν και η αλφαβήτα	106
«Τηλεφωνικό» άσμα αδόμενο από τον Πύργο του Δεσμωτηρίου	121
Η εξέδρα	138
Βιτρίνες	159
Ούτε θαύμα ούτε τίποτε	173
Το γεύμα της Μεγάλης Παρασκευής	189
Φέρετρο που στενεύει προς τα κάτω άκρα	207
Η πλάτη του Ερβέρτου Τρουτσίνσκι	219
Νιόβη	237
Πίστις, ελπίς, αγάπη	255

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Παλιοσίδερα	269
Το Πολωνικό Ταχυδρομείο	286
Κάστρο χτισμένο με τραπουλόχαρτα	305

Θαμμένος στο Ζάσπε	319
Μαρία	335
Αφρόζα	351
Έκτακτα ανακοινωθέντα	366
Ο Όσκαρ μεταφέρει την αδυναμία του στην κυρία Γκρεφ	380
Εβδομήντα πέντε κιλά	399
Το θέατρο του Μετώπου του Μπέμπρα	416
Επίσκεψη σε οπλισμένο σκυρόδεμα ή Μυστικισμός – Βαρβαρότητα – Ανία	431
Μίμησις Χριστού	453
Οι Ταμπάκηδες	472
Αναπαράσταση του θείου δράματος των Χριστουγέννων	487
Ο δρόμος των μυρμηγκιών	503
Να το κάνω ή να μην το κάνω	521
Αντισηπτικό	537
Ανάπτυξη του Όσκαρ στο βαγόνι της εμπορικής αμαξοστοιχίας	552

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

Πυρόλιθοι και επιτύμβιοι λίθοι	569
Fortuna Nord	590
Μαντόνα 49	607
Ο Σκαντζόχοιρος	626
Στην ντουλάπα	643
Κλεπ	657
Στην ψάθα από ίνες κοκοφοίνικα	672
Στο Κατώι κρεμμυδιών	687
Στο Τείχος του Ατλαντικού ή Τα πυροβολεία δεν μπορούν να απαλλαγούν από το μπετό	709
Ο παράμεσος	730
Το τελευταίο τράμ ή Η λατρεία ενός γυάλινου βάζου	746
Τριάντα	766

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η φαρδιά φούστα

ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΧΟΜΑΙ, είμαι τρόφιμος ψυχιατρείου και υπό διαρκή επιτήρηση· ο νοσοκόμος μου δε με αφήνει σχεδόν ποτέ από τα μάτια του, γιατί η πόρτα έχει ματάκι, αλλά το μάτι του νοσοκόμου μου έχει εκείνη την καστανή απόχρωση που δεν του επιτρέπει να διεισδύσει μέσα σε έναν γαλανομάτη σαν κι εμένα.

Επομένως, ο νοσοκόμος μου δεν μπορεί να είναι εχθρός μου. Τον έχω αγαπήσει· όταν μπαίνει στο δωμάτιό μου, διηγούμαι στον ματάκια πίσω απ' την πόρτα συμβάντα από τη ζωή μου, ώστε, παρά το ματάκι ανάμεσά μας, να με γνωρίσει. Φαίνεται πως εκτιμά τις διηγήσεις μου, γιατί όποτε του λέω φέματα, μου δείχνει το τελευταίο του έργο με κόμπους. Δεν ξέρω αν είναι καλλιτέχνης, αλλά μια έκθεση των δημιουργιών του θα είχε ευνοϊκή υποδοχή από τον Τύπο και σίγουρα θα προσέλκυε κάμποσους αγοραστές. Μαζεύει κοινούς σπάγκους από τα δωμάτια των ασθενών του μετά το επισκεπτήριο, τους ξεμπερδεύει κι έπειτα, δένοντας τον έναν κόμπο πάνω στον άλλο, φτιάχνει φαντάσματα· ύστερα τα βουτάει σε γύψο, τα αφήνει να στεγνώσουν και τα καρφώνει σε κοντές βελόνες πλεξίματος, που τις στερεώνει σε μικρά ξύλινα βάθρα.

Συχνά παίζει με τη σκέψη να χρωματίσει τα έργα του, πράγμα που τον συμβουλεύω να μην το κάνει· του δείχνω τον άσπρο μεταλλικό σκελετό του κρεβατιού μου και τον προτρέπω να φανταστεί αυτό το τέλειο κρεβάτι πολύχρωμο. Τότε εκείνος σηκώνει τρομαγμένος τα χέρια ψηλά πάνω απ' το κεφάλι, προσπαθεί να δώσει στο κάπως υπερβολικά απαθές πρόσωπό του

έκφραση σε όλους τους τρόμους του κόσμου και παραιτείται από τα χρωματιστά του σχέδια.

Το ασπροβαμμένο μεταλλικό κρεβάτι μου επομένως είναι ένα είδος μέτρου, για μένα, μάλιστα, κάτι παραπάνω από μέτρο: το νοσοκομειακό κρεβάτι μου είναι ο στόχος που επιτέλους πέτυχα, είναι η παρηγοριά μου, και θα μπορούσε να γίνει η πίστη μου, εάν η διεύθυνση του ψυχιατρείου μου επέτρεπε να κάνω ορισμένες αλλαγές: λόγου χάριν, θα ήθελα να ψηλώσω τα κάγκελά του για να μη μου κολλάει κανένας πια.

Μία φορά τη βδομάδα το επισκεπτήριο διακόπτει την ησυχία που έχω πλέξει ανάμεσα στα άσπρα μεταλλικά κάγκελα. Τότε έρχονται εκείνοι που θέλουν να με σώσουν, που τους διασκεδάζει να με αγαπούν, που στο πρόσωπό μου θέλουν να γνωρίσουν τον εαυτό τους, να τον εκτιμήσουν και να τον σεβαστούν. Πόσο τυφλοί, νευρικοί, ανάγωγοι είναι. Ξύνουν με τα ψαλιδάκια τους για τα νύχια τα κάγκελα του ασπροβαμμένου κρεβατιού μου και σκαλίζουν με τα μπικ και τα μελανί μολύβια τους άσεμνα ανθρωπάκια. Ο δικηγόρος μου, μόλις τινάξει στον αέρα το δωμάτιό μου με ένα «Γεια», ρίχνει κάθε φορά το καπέλο του από συνθετικό μετάξι στο αριστερό κολονάκι στα πόδια του κρεβατιού μου. Η βίαιη αυτή πράξη έχει ως συνέπεια όση ώρα κρατάει η επίσκεψή του –και οι δικηγόροι έχουν ένα σωρό να πουν– να μου στερεί την ψυχική ισορροπία και ευδιαθεσία μου.

Οι επισκέπτες μου, αφού αποθέσουν τα δώρα τους στο άσπρο τραπεζάκι με τον μουσαμά κάτω από την υδατογραφία με τις ανεμώνες, αφού καταφέρουν να μου αναπτύξουν τις τρέχουσες ή σχεδιαζόμενες προσπάθειές τους να με σώσουν και να πείσουν εμένα, που δεν κουράζονται να επιθυμούν τη σωτηρία μου, για την υψηλών προδιαγραφών αγάπη τους προς τον πλησίον, ανακτούν το κέφι για την ίδια τους την ύπαρξη και με εγκαταλείπουν. Τότε έρχεται ο νοσοκόμος μου για να αερίσει και να μαζέψει τους σπάγκους από τα δέματα με τα δώρα. Συχνά, αφού αερίσει το δωμάτιο, κάθεται στο κρεβάτι μου και, ξεμπλέκοντας σπάγκους, διαχέει επί ώρες ησυχία, ώσπου λέω την ησυχία Μπρούνο και τον Μπρούνο ησυχία.

Ο Μπρούνο Μύνστερμπεργκ –εννώνω τώρα τον νοσοκόμο μου, τέλειωσαν τα λογοπαίγνια– αγόρασε για λογαριασμό μου πεντακόσιες κόλλες χαρτί χωρίς γραμμές. Ο Μπρούνο, που είναι ανύπαντρος και άκληρος και κατάγεται από τη Ζαουερλάνδη, εάν δε φτάσει αυτό το χαρτί, θα πάει άλλη μια φορά στο μικρό χαρτοπωλείο, όπου πουλάνε και παιχνίδια, και θα φροντίσει να έχω τον αναγκαίο λευκό χώρο για το περιεχόμενο της μνήμης μου που ελπίζω να είναι ακριβές. Δε θα μπορούσα ποτέ να ζητήσω αυτή την εξυπηρέτηση από τους επισκέπτες μου, λόγω χάριν από τον δικηγόρο μου ή τον Κλεπ. Περίφροντις, διατεταγμένη αγάπη προς εμένα σίγουρα θα είχε απαγορέψει στους φίλους να φέρουν κάτι τόσο επικίνδυνο, όπως άγραφο χαρτί, και να το θέσουν στη διάθεση του πνεύματός μου, που επιμένει να εκκρίνει συλλαβές.

Όταν είπα στον Μπρούνο: «Δε μου λες, Μπρούνο, μπορείς να μου αγοράσεις πεντακόσια φύλλα αθώο χαρτί;», ο Μπρούνο απάντησε, ενώ κοίταζε το ταβάνι και έτεινε τον έναν δείκτη προς την ίδια κατεύθυνση σαν να αναζητούσε εκεί μια μεταφορά: «Εννοείτε λευκό χαρτί, κύριε Όσκαρ».

Εγώ επέμεινα να το αποκαλώ αθώο και παρακάλεσα τον Μπρούνο να το ζητήσει και αυτός έτσι στο χαρτοπωλείο. Όταν αργά το απόγευμα γύρισε με το πακέτο, μου φάνηκε ένας Μπρούνο που τον παίδευαν σκέψεις. Κάμποσες φορές και επί ώρα ατένισε τη γωνία του δωματίου, από την οποία αντλούσε όλες του τις εμπνεύσεις, και λίγο αργότερα δήλωσε: «Μου συστήσατε τη σωστή λέξη. Ζήτησα αθώο χαρτί, και η πωλήτρια κατακοκίνισε πριν μου το φέρει».

Φοβούμενος μια μακρά συζήτηση για πωλήτριες χαρτοπωλείων, μετάνιωσα που είχα χαρακτηρίσει το χαρτί αθώο, γι' αυτό έμεινα σιωπηλός και άνοιξα το πακέτο με τα πεντακόσια φύλλα χαρτί μόνο όταν βγήκε ο Μπρούνο απ' το δωμάτιο.

Ζύγιασα για λίγο την ανθεκτική ευλύγιστη δεσμίδα στα χέρια μου και έπειτα μέτρησα δέκα φύλλα και φύλαξα τα υπόλοιπα στο κομοδίνο· βρήκα το στιλό μελάνης στο συρτάρι δίπλα στο λεύκωμα με τις φωτογραφίες: είναι γεμάτο, μελάνι δε θα μου λείψει, αλλά πώς να αρχίσω;

Μπορεί κανείς να αρχίσει μια ιστορία από τη μέση και προχωρώντας τολμηρά προς τα μπρος και προς τα πίσω να δημιουργήσει σύγχυση. Μπορεί να κάνει τον μοντέρνο, να απαλείψει όλες τις εποχές και τις αποστάσεις και εκ των υστέρων να δηλώσει, ή να βάλει κάποιον να το δηλώσει, ότι την ύστατη στιγμή έλυσε επιτέλους το πρόβλημα του χώρου και του χρόνου. Μπορεί να ισχυριστεί εξαρχής ότι την σήμερα ημέρα είναι αδύνατο να γράψει κανείς μυθιστόρημα, έπειτα όμως, τρόπος του λέγειν πίσω από την ίδια του την πλάτη, να παρουσιάσει έναν τεράστιο τόμο, ώστε εν τέλει να βρεθεί στη θέση του έσχατου δυνατού μυθιστοριογράφου. Επίσης μου έχουν πει ότι θεωρείται καλό και σεμνό να ορκίζεσαι στην αρχή ότι δεν υπάρχουν πια μυθιστορηματικοί ήρωες, γιατί δεν υπάρχουν πια ατομιστές, γιατί ο ατομισμός έχει χαθεί, γιατί ο άνθρωπος είναι μόνος, κάθε άνθρωπος εξίσου μόνος, χωρίς δικαίωμα ατομικής μοναξιάς, και ότι σχηματίζει μια ανώνυμη και δίχως ήρωες μοναχική μάζα. Μπορεί όλα αυτά να ισχύουν και να είναι σωστά. Όσον αφορά όμως εμένα, τον Όσκαρ, και τον νοσοκόμο μου τον Μπρούνο, επιτρέψτε μου τη διαπίστωση: και οι δύο είμαστε ήρωες, εντελώς διαφορετικοί ήρωες, αυτός πίσω από το ματάκι, εγώ μπροστά στο ματάκι· και όταν ανοίγει την πόρτα, εμείς οι δυο, παρ' όλη τη φιλία και τη μοναξιά μας, δεν είμαστε καθόλου ανώνυμη και δίχως ήρωες μάζα.

Αρχίζω πολύ πριν από μένα: γιατί όποιος δεν έχει την υπομονή να μνημονεύσει τουλάχιστον τους μισούς προπάτορές του πριν από τη χρονολόγηση της δικής του ύπαρξης δε θα έπρεπε να αυτοβιογραφείται. Έτσι λοιπόν σε όλους εσάς έξω από το ψυχιατρείο μου που ζείτε μια ταραχώδη ζωή, σε εσάς, φίλοι μου και εβδομαδιαίοι επισκέπτες, που δεν υποφιάζεστε καθόλου τα αποθέματα χαρτιού που διαθέτω, παρουσιάζω τη γιαγιά του Όσκαρ από τη μεριά της μητέρας του.

Μια μέρα του Οκτώβρη αργά το απόγευμα η γιαγιά μου η Άννα Μπρόνσκι καθόταν μέσα στις φούστες της στην άκρη ενός πατατοχώραφου. Να βλέπατε το πρωί με τι τέχνη η γιαγιά μάζευε τα μαραμένα φυτά σε κανονικές θημωνιές: το μεσημέρι έφαγε φωμί με λαρδί και σιρόπι, πέρασε έπειτα το χωράφι για

τελευταία φορά με τη φούρκα για τις πατάτες και κάθισε επιτέλους μέσα στις φούστες της ανάμεσα σε δυο γεμάτα κοφίνια. Μπροστά στις κάθετες στη γη σόλες των ποδημάτων της, που οι μύτες τους συνέκλιναν ελαφρά, κουφόκαιγε μια φωτιά με ξερά φυτά πατάτας που τότε τότε αναζωπυρωνόταν ασθματικά και έστελγε τον καπνό επίπεδα και με κόπο πάνω από τη σχεδόν δίχως κλίση επιφάνεια του εδάφους. Ήταν το σωτήριο έτος 1899· η γιαγιά μου καθόταν στην καρδιά της Κασουβίας* κοντά στο Μπισσάου και ακόμη κοντότερα στο πλινθοποιείο, ανάμεσα στο Ντιρσάου και το Καρτχάουζ, μπροστά στο Ραμκάου, κοιτώντας προς τα κει όπου τραβούσε η δημοσιά του Μπρεντάου, με την πλάτη στον Μέλανα Δρυμό και τη Χρυσή Κανάτα και έσπρωχνε πατάτες στη χόβολη με ένα καθαρισμένο κλαδί φουντουκιάς καρβουνιασμένο στην άκρη.

Εάν έδωσα μόλις προ ολίγου ιδιαίτερη έμφαση στη φούστα της γιαγιάς μου, λέγοντας, ελπίζω αρκετά καθαρά, «καθόταν μέσα στις φούστες της» –φτάνοντας μάλιστα μέχρι το σημείο να τιτλοφορήσω το κεφάλαιο «Η φαρδιά φούστα»–, το έκανα γιατί ξέρω τι οφείλω σε αυτό το ρούχο. Η γιαγιά μου δε φορούσε μία μόνο φούστα αλλά τέσσερις, τη μία πάνω από την άλλη. Μη νομίζετε πως φορούσε μία φούστα και τρία μεσοφόρια· φορούσε τέσσερις κανονικές φούστες, τη μία κάτω απ' την άλλη, τις φορούσε όμως σύμφωνα με ένα σύστημα καθημερινής αλλαγής της σειράς τους. Η φούστα που χτες ήταν πάνω σήμερα ήταν η αμέσως κάτω από την επάνω φούστα· η δεύτερη ήταν η τρίτη. Η φούστα που χτες ακόμη ήταν τρίτη σήμερα άγγιζε τη σάρκα της. Η φούστα που εχτές τη χάιδευε έδειχνε σήμερα το σχέδιό της, δηλαδή απολύτως κανένα, γιατί οι φούστες της γιαγιάς μου της Άνας Μπρόνσκι προτιμούσαν όλες το ίδιο χρώμα της πατάτας. Το χρώμα αυτό πρέπει να της πήγαινε.

Εκτός από το χρώμα τους, τις φούστες της γιαγιάς μου τις διέκρινε υπερβολική σπατάλη σε ύφασμα. Οι ποδόγυροί τους σχημάτιζαν τεράστιο κύκλο, φούσκωναν όταν φουσούσε, έπε-

---

* Κασουβία: ιστορική περιοχή της Πολωνίας στα ΝΔ του Ντάντσιχ (Γκντανσκ).

φταν όταν χόρταινε ο αέρας, θορυβούσαν σαν σημαίες όταν τις προσπερνούσε, και όλες μαζί προπορεύονταν όταν η γιαγιά μου είχε στραμμένη την πλάτη στον αέρα. Όταν καθόταν, τις μάζευε όλες γύρω της.

Εκτός από τις τέσσερις φουσκωμένες, κρεμάμενες, πτυχωτές ή άκαμπτες και άδειες πλάι στο κρεβάτι της φούστες, η γιαγιά μου είχε και μία πέμπτη. Αυτό το ρούχο δε διέφερε σε τίποτε από τα άλλα τέσσερα στο χρώμα της πατάτας. Επίσης αυτή η πέμπτη φούστα δεν ήταν πάντα η ίδια πέμπτη φούστα. Όπως οι αδελφές της, έτσι κι αυτή υφίστατο αλλαγές, ανήκε στην ομάδα των τεσσάρων φορεμένων και, όπως και οι άλλες, όταν ερχόταν η ώρα της κάθε πέμπτη Παρασκευή, έπρεπε να μπει στη σκάφη, το Σάββατο να κρεμαστεί στο σχοινί μπροστά στο παράθυρο της κουζίνας και μετά το στέγνωμα να καταλήξει στη σιδερώστρα.

Όταν η γιαγιά μου μετά από ένα τέτοιο Σάββατο αφιερωμένο στο πάστρεμα του σπιτιού, στο ζύωμα, στο πλύσιμο και στο σιδέρωμα, μετά το άρμεγμα και το τάισμα της αγελάδας, έμπαινε κι η ίδια ολόκληρη μέσα στη σκάφη, άφηνε κάτι δικό της στη σαπουνάδα, επέτρεπε μετά στο νερό της σκάφης να ανακτήσει την αρχική του στάθμη και καθόταν στην άκρη του κρεβατιού τυλιγμένη σε μια λουλουδάτη πετσέτα, μπροστά της στο πάτωμα κείτονταν απλωμένες οι τέσσερις φορεμένες και η φρεσκοπλυμένη φούστα. Τότε στήριζε με τον δεξή δείκτη το κάτω βλέφαρο του δεξιού της ματιού και επειδή δε ζητούσε συμβουλή από κανέναν, ούτε καν από τον αδελφό της τον Βικέντιο, έπαιρνε γρήγορα την απόφασή της. Με τα δάχτυλα του ποδιού παραμέριζε τη φούστα που το σμάλτο της πατάτας πάνω της είχε θαμπώσει περισσότερο και τη θέση της έπαιρνε η πλυμένη.

Την επόμενη Κυριακή εγκαινίαζε την ανανεωμένη σειρά στην εκκλησία του Ραμκάου προς τιμήν του Ιησού, για τον οποίο είχε ακλόνητες ιδέες. Πού φορούσε η γιαγιά μου την πλυμένη φούστα; Επειδή η γιαγιά μου δεν ήταν απλώς καθαρή αλλά και λιγάκι φιλάρεσκη, φορούσε την καλύτερη φούστα πάνω πάνω για να φαίνεται και όταν ο καιρός ήταν καλός να τη βλέπει ο ήλιος.

Μα τώρα ήταν Δευτέρα απόγευμα και η γιαγιά μου καθόταν πλάι στη φωτιά που είχε ανάψει με ξερές πατατιές. Η κυριακάτικη φούστα είχε έρθει πιο κοντά της μία θέση, ενώ εκείνη που τις Κυριακές ένιωθε τη θαλπωρή της σάρκας της τις Δευτέρες χυνόταν πάνω από τους γοφούς της με σωστή δευτεριάτικη κατήφεια. Σφυρίζοντας χωρίς να έχει καμία συγκεκριμένη μελωδία κατά νου, τράβηξε με το κλαδί φουντουκιάς την πρώτη ψημένη πατάτα από τη χόβολη και την έσπρωξε μακριά από τον σωρό των ξερών φυτών που κουφόκαιγαν για να τη φυσήξει ο αέρας και να κρωώσει. Ένα μυτερό κλαδάκι κάρφωσε έπειτα την κονδυλώδη ρίζα με την καψαλισμένη, διερρηγμένη κρούστα και την έφερε μπροστά στο στόμα της, που δε σφύριζε πια, αλλά που ανάμεσα σε ξεραμένα απ' τον αέρα και σκασμένα χείλια φυσούσε τη σκόνη και το χρώμα από τη φλούδα.

Η γιαγιά μου φυσούσε με τα μάτια κλειστά. Όταν θεώρησε ότι είχε φυσήξει αρκετά, άνοιξε πρώτα το ένα μάτι, μετά το άλλο, δάγκωσε με προστινά δόντια άψογα κατά τα άλλα, που όμως επέτρεπαν τη θέα ανάμεσά τους, άφησε αμέσως μετά το σαγόνι της να πέσει, κράτησε τη μισή, καυτή, αχνιστή πατάτα με την αμυλώδη υφή στο ανοιχτό στόμα και με γουρλωμένα μάτια πάνω από ανοιχτά ρουθούνια που εισέπνεαν καπνό και αέρα του Οκτώβρη ατένισε το χωράφι μέχρι τον κοντινό ορίζοντα, που τον μοίραζαν τα τηλεγραφοξυλα και το πάνω τρίτο της καπνοδόχου του πλινθοποιείου.

Κάτι κινιόταν ανάμεσα στις κολόνες του τηλέγραφου. Η γιαγιά μου έκλεισε το στόμα, ρούφηξε τα χείλια, μισόκλεισε τα μάτια και μάσησε επίμονα, κοφτά σαν κουνελάκι την πατάτα. Μα το μάτι της πήρε κάτι σαν κίνηση ανάμεσα στις κολόνες του τηλέγραφου, κάτι σαν πήδους. Τρεις άντρες πηδούσαν ανάμεσα στις κολόνες, τρεις άντρες έτρεξαν προς την καπνοδόχο, τη γυρόφεραν από μπροστά, έπειτα ο ένας –κοντός και φαρδύς φαινόταν αυτός– έκανε μεταβολή, ξαναπήρε φόρα, διέσχισε το πλινθοποιείο, οι άλλοι δύο, πιο αδύνατοι και ψηλοί, ξοπίσω του, διέσχισαν και αυτοί το πλινθοποιείο, πάλι ανάμεσα στις κολόνες, ο άλλος όμως, κοντός και φαρδύς, έκανε ζιγκ ζαγκ και, κοντός και φαρδύς, είχε πολύ μεγαλύτερη βιασύνη απ' τους αδύ-

νατους και ψηλούς, τους άλλους δρομείς που αναγκάστηκαν να ξανατρέξουν στην καπνοδόχο, γιατί ο άλλος κατρακυλούσε κιόλας από κει, όταν αυτοί, δυο σπιθαμές πιο πίσω, ξαναπήραν φόρα και ξαφνικά χάθηκαν, τους είχε φύγει η όρεξη, φαίνεται, χάθηκε κι ο κοντός πίσω από τον ορίζοντα στη μέση του άλματος από την καπνοδόχο.

Και παρέμειναν αθέατοι, έκαναν διάλειμμα ή άλλαζαν κοστούμια ή καλούπωναν τούβλα και πληρώνονταν γι' αυτό.

Όταν η γιαγιά μου έκανε να εκμεταλλευτεί το διάλειμμα και να καρφώσει μια άλλη πατάτα, αστόχησε. Γιατί εκείνος που της φάνηκε κοντός και φαρδύς σκαρφάλωνε με το ίδιο κοστούμι πάνω απ' τον ορίζοντα σαν να ήταν φράχτης, σαν να είχε αφήσει τους άλλους δυο δρομείς πίσω του στα τούβλα ή στη δημοσιά του Μπρεντάου· κι ήταν παρ' όλα αυτά βιαστικός, ήθελε να ξεπεράσει στο τρέξιμο τις κολόνες του τηλεγράφου, διέσχιζε με μακριά, αργά άλματα το χωράφι, απ' τις σόλες του πεταγόταν λάσπη, πηδούσε να αποφύγει τη λάσπη, μα όσο κι αν πηδούσε, σερόνταν κοντός και φαρδύς αργά πάνω απ' τη λάσπη. Και καμιά φορά έμοιαζε να κολλάει στη γη, έπειτα να μένει ακίνητος στον αέρα τόσο ώστε έβρισκε χρόνο να σφουγγίσει το μέτωπό του, κοντός και φαρδύς στη μέση του άλματος, πριν ακόμα πατήσει το πόδι του στο χωράφι πλάι στα πέντε στρέμματα πατάτες που ο καρπός τους μόλις είχε μαζευτεί και που τ' αυλάκια τους έφταναν μέχρι τη ρεματιά· και ίσα που πρόλαβε να φτάσει μες στη ρεματιά κοντός και φαρδύς, και ιδού σκαρφάλωναν κιόλας ψηλοί και αδύνατοι οι άλλοι, που στο μεταξύ πρέπει να είχαν περάσει απ' το πλινθοποιείο· κυνηγούσαν μες στις λάσπες ψηλοί κι αδύνατοι, αλλά καθόλου ισχυροί, που η γιαγιά μου πάλι ξέχασε να καρφώσει την πατάτα· δεν έβλεπες κάθε μέρα τρεις πλήρως ανεπτυγμένους, αν και διαφορετικά, ανθρώπους να τρέχουν πηδώντας σαν λαγοί γύρω από τηλεγραφοξύλα, να γκρεμίζουν σχεδόν την καπνοδόχο του πλινθοποιείου και έπειτα με κάποια απόσταση, πρώτα ο κοντός και φαρδύς και έπειτα οι ψηλοί και αδύνατοι αλλά και οι τρεις εξίσου κοπιαστικά, με πείσμα και κουβαλώντας όλο και περισσότερη λάσπη στις σόλες τους, να διασχίζουν καθα-

ροί και περιποιημένοι το χωράφι που είχε οργώσει πριν δύο μέ-
ρες ο Βικέντιος και να χάνονται και οι τρεις μέσα στη ρεματιά.

Τώρα είχαν γίνει άφαντοι και οι τρεις, και έτσι η γιαγιά μου τόλμησε να καρφώσει μια πατάτα, κρύα σχεδόν. Φύσηξε φευ-
γαλέα το χώμα και τη στάχτη από τη φλούδα, την έβαλε μετά ολόκληρη στο στόμα, σκέφτηκε –αν σκέφτηκε– «θα 'ναι κά-
ποιοι από το πλινθοποιείο», και συνέχισε να μασάει με κυκλι-
κές κινήσεις όταν κάποιος πήδηξε έξω από τη ρεματιά, κοίτα-
ξε γύρω του με μάτια τρελαμένα πάνω από μαύρο μουστάκι,
βρέθηκε με δυο πήδους στη φωτιά, ταυτόχρονα μπροστά, πί-
σω απ' τη φωτιά, δίπλα στη φωτιά, εδώ βλαστημώντας, εκεί
τρομαγμένος, μην ξέροντας πού να πάει, μην μπορώντας να γυ-
ρίσει πίσω, γιατί ξοπίσω του έρχονταν αδύνατοι οι άλλοι δυο
ανηφορίζοντας την πλαγιά της ρεματιάς, έτσι που εκείνος χτύ-
πησε τα γόνατα μ' απελπισία, με μάτια έτοιμα να πεταχτούν
από τις κόγχες τους και κáθιδρο μέτωπο. Και αγχομαχώντας
με τρεμουλιαστό μουστάκι πήρε το θάρρος να συρθεί κοντύτε-
ρα, να συρθεί μέχρι τις σόλες των παπουτσιών της· σύρθηκε κο-
ντά κοντά στη γιαγιά, κοίταξε τη γιαγιά σαν κοντό και φαρδύ
ζώο, έτσι που εκείνη δεν μπορούσε να μην αναστενάξει, ανή-
μπορη να μασήσει την πατάτα, να κρατήσει όρθιες τις σόλες
της, και με το μυαλό άδειο πια από πλινθοποιεία, τούβλα, ερ-
γάτες που ψήνουν κι εργάτες που καλουπώνουν τούβλα, σήκω-
σε τη φούστα της, λάθος: τις σήκωσε όλες, και τις τέσσερις φού-
στες ψηλά, τόσο ψηλά όσο να χωρέσει κοντός αλλά φαρδύς ολό-
κληρος αποκάτω εκείνος που δεν ήταν εργάτης του πλινθο-
ποιείου, και ιδού: χάθηκε κιόλας μαζί με το μουστάκι του, και
δεν είχε πια όψη ζώου και δεν ήταν ούτε από το Ραμκάου ούτε
από το Φίρεκ, ήταν κάτω από τη φούστα μαζί με τον φόβο
του και δε χτυπούσε πια απελπισμένος τα γόνατα, δεν ήταν
ούτε κοντός ούτε φαρδύς μα έπιανε τόπο παρ' όλα αυτά, ξέ-
χασε το αγχομαχητό, το τρέμουλο και το χέρι στο γόνατο: ήταν
ήσυχα όπως την πρώτη ή την έσχατη ημέρα, ένα αεράκι σιγο-
τραγουδούσε στη φωτιά, οι κολόνες του τηλέγραφου μετρού-
σαν αθόρυβα το πλήθος τους, η καπνοδόχος του πλινθοποιείου
στεκόταν προσοχή, και εκείνη, η γιαγιά μου, ίσιωνε φρόνιμα

την πάνω πάνω φούστα, χωρίς να τον νιώθει σχεδόν καθόλου κάτω από την τέταρτη και χωρίς καν να καταλαβαίνει κάτω από την τρίτη ότι είχε κάτι νέο και ασυνήθιστο κατάσαρκα. Επειδή όμως ήταν ασυνήθιστο, η επάνω ήταν φρόνιμη και η δεύτερη και η τρίτη φούστα δεν είχαν καταλάβει τίποτε, η γιαγιά τράβηξε δύο ή τρεις πατάτες από τη χόβολη, έπιασε τέσσερις ωμές από το κοφίνι κάτω από τον δεξή της αγκώνα, έσπρωξε τους ωμούς κονδύλους τον έναν μετά τον άλλο στη χόβολη, τη σκέπασε με ακόμα περισσότερη καυτή στάχτη, συνδαύλισε τη φωτιά και ο καπνός ζωντάνεψε – τι άλλο να έκανε;

Μόλις ησύχασαν οι φούστες της γιαγιάς μου, μόλις ο αποπνιχτικός καπνός της φωτιάς, που είχε χάσει τον προσανατολισμό του από τα δυνατά χτυπήματα στα γόνατα, από την αλλαγή θέσης και από το ανάδεμα της φωτιάς, άλλαξε διεύθυνση υπακούοντας στον σιρόκο, πετάχτηκαν από τη ρεματιά οι δυο ψηλοί και αδύνατοι που ήταν στο κατόπι του κοντού αλλά φαρδύπλατου άντρα, του εγκατεστημένου τώρα κάτω από τις φούστες, και τότε φάνηκε πως ήταν ψηλοί, αδύνατοι και ότι φορούσαν τη στολή του χωροφύλακα λόγω επαγγέλματος.

Σχεδόν προσπέρασαν με φόρα τη γιαγιά μου. Μάλιστα ο ένας πήδηξε και τη φωτιά. Ξάφνου είχαν κι οι δυο φτέρνες και το μυαλό στις φτέρνες τους, φρενάρισαν, έκαναν μεταβολή, προχώρησαν με κόπο, στάθηκαν με μπότες και στολές μέσα στον καπνό, τράβηξαν βήχοντας τις στολές έξω από τον καπνό παρασύροντας κουρέλια καπνού και συνέχισαν να βήχουν όταν γύρισαν στη γιαγιά μου και ζήτησαν να μάθουν αν είχε δει τον Κολιάτσεκ, γιατί πρέπει να τον είχε δει, αφού καθόταν εδώ πλάι στη ρεματιά και αφού ο Κολιάτσεκ το 'χε σκάσει απ' τη ρεματιά.

Η γιαγιά μου δεν είχε δει κανέναν Κολιάτσεκ, γιατί δεν ήξερε κανέναν Κολιάτσεκ. Ρώτησε αν ήταν απ' το πλινθοποιείο, γιατί ήξερε μόνο τους εργάτες του πλινθοποιείου. Οι στολές όμως της είπαν πως ο Κολιάτσεκ δεν είχε καμία σχέση με τούβλα, και πως ήταν κοντός και φαρδύς. Η γιαγιά μου θυμήθηκε πως είχε δει έναν τέτοιο τύπο, είπε και έδειξε με την αχνιστή πατάτα καρφωμένη στο μυτερό κλαδάκι προς το Μπισσάου, το

οποίο, σύμφωνα με την πατάτα, θα έπρεπε να βρίσκεται ανάμεσα στο έκτο και το έβδομο τηλεγραφοξύλο, μετρώντας από την καπνοδόχο του πλινθοποιείου προς τα δεξιά. Κατά πόσον όμως ο άντρας που έτρεχε ήταν ο Κολιάτσεκ, αυτό η γιαγιά μου δεν το ήξερε, είπε δικαιολογώντας την άγνοιά της με τη φωτιά μπροστά στις σόλες των ποδημάτων της· δεν έκαιγε καλά, κι είχε τον νου της συνέχεια στη φωτιά, πού καιρός να νοιαστεί για όσους πιλαλούσαν δώθε κείθε ή τους τύλιγε ο καπνός, και γενικά δεν ενδιαφερόταν ποτέ για ανθρώπους που δεν ήξερε, ήξερε μόνο ποιοι ήταν στο Μπισσάου, στο Ραμκάου, στο Φίρεκ και στο πλινθοποιείο – κι αυτοί της έφταναν.

Όταν η γιαγιά μου τα 'πε όλα τούτα, έβγαλε έναν ελαφρύ αναστεναγμό, ωστόσο αρκετά δυνατό ώστε να τη ρωτήσουν οι στολές γιατί αναστέναζε. Εκείνη έγνεψε προς τη φωτιά, εννοώντας ότι είχε αναστενάξει επειδή παραήταν αδύναμη, και επίσης λιγάκι κι από λύπηση γι' αυτούς μέσα στον καπνό· έπειτα δάγκωσε με τα αραιά μπροστινά δόντια της τη μισή πατάτα και αφοσιώθηκε εντελώς στο μάσημα, ενώ οι βολβοί των ματιών της ολίσθαιναν προς τα πάνω αριστερά.

Επειδή οι άντρες με τις στολές της χωροφυλακής δεν έβλεπαν στο βλέμμα της γιαγιάς μου καμία ενθάρρυνση και επειδή δεν ήξεραν εάν έπρεπε να αναζητήσουν πίσω από τις κολόνες του τηλεγράφου το Μπισσάου, κάρφωσαν προς το παρόν με τις ξιφολόγχες τους τις γειτονικές θημωνιές που δεν έκαιγαν ακόμα. Έπειτα, υπακούοντας σε μια αιφνίδια έμπνευση, αναποδογύρισαν ταυτόχρονα σχεδόν τα δύο γεμάτα κοφίνια κάτω από τους αγκώνες της γιαγιάς μου, αδυνατώντας επί ώρα να καταλάβουν πώς και κυλούσαν μόνο πατάτες από τα κοφίνια μπροστά της και κανένας Κολιάτσεκ. Καχύποπτοι έκαναν αθόρυβα τον γύρο του σωρού και του έδωσαν ένα καλά υπολογισμένο χτύπημα με τις ξιφολόγχες τους, απορώντας που δεν ακούστηκε καμία κραυγή. Αντικείμενο της υποψίας τους ήταν κάθε καχεκτικός θάμνος, κάθε ποντικοφωλιά, μια αποικία λοφίσκων καμωμένων από τυφλοπόντικες και προπαντός η γιαγιά μου, που καθόταν εκείδά σαν ριζωμένη, αναστέναζε, έκρυβε τις κόρες κάτω απ' τα βλέφαρα, αφήνοντας ωστόσο ορατό

το ασπράδι του ματιού, και επικαλούνταν στα κασουβικά όλους τους αγίους με τα μικρά τους – όλα αυτά έκφραση των παθών που τραβούσε εξαιτίας μιας μικρής ασθениκής φωτιάς και δύο αναποδογυρισμένων κοφινιών με πατάτες.

Οι στολές έμειναν πάνω από μισή ώρα. Παράμερα κι ύστερα πάλι σιμά στη φωτιά, διόπτευσαν την καπνοδόχο του πλινθοποιείου, είπαν να καταλάβουν και το Μπισσάου, ανέβαλαν την επίθεση για αργότερα και άπλωσαν τα μελανιασμένα χέρια τους πάνω απ' τη φωτιά, ώσπου η γιαγιά μου, χωρίς να διακόψει τους στεναγμούς της, τους φίλεψε από μια σκασμένη πατάτα καρφωμένη σε μυτερό κλαδάκι. Στη μέση του μασήματος ωστόσο οι στολές θυμήθηκαν τις στολές τους, όρμησαν μακριά ίσαμε τη βολή μιας πέτρας μέσα στο χωράφι, πέρασαν τρέχοντας πλάι απ' τις αφάνες στις όχθες της ρεματιάς και τρόμαξαν έναν λαγό που όμως αποδείχτηκε πως δεν τον έλεγαν Κολιάτσεκ. Σιμά στη φωτιά ξαναβρήκαν τις καυτές πατάτες με την αμυλώδη υφή που μοσχοβολούσαν, και με ειρηνοποιό διάθεση και κάπως εξαντλημένοι από τη μάχη αποφάσισαν να μαζέψουν τις ωμές πατάτες πάλι στα κοφίνια που λίγο πιο πριν το καθήκον τούς είχε επιβάλει να τα αναποδογυρίσουν.

Μόνο όταν το δειλινό αποστράγγιξε από τον ουρανό του Οκτώβρη ένα λοξό φιλόβροχο και ένα λυκόφως, επετέθησαν γρήγορα και χωρίς διάθεση σε ένα απόμακρο σκοτεινό ορόσημο ανάμεσα σε δυο χωράφια: έπειτα όμως, αφού ξεμπερδεψαν και μ' αυτό, εγκατέλειψαν τη μάχη. Τέντωσαν λίγο ακόμα τα πόδια και κράτησαν ευλογώντας τα χέρια πάνω από τη μικρή φωτιά που κάπνιζε πλατιά και μακριά κάτω απ' τη βροχή, έβηξαν ακόμα μια φορά μέσα στον χλωρό καπνό, δάκρυσαν λίγο ακόμα μέσα στον κίτρινο καπνό και ύστερα κίνησαν βήχοντας και με δακρυσμένα μάτια για το Μπισσάου. Αφού ο Κολιάτσεκ δεν ήταν εδώ, θα ήταν σίγουρα στο Μπισσάου. Για τους χωροφύλακες υπάρχει μόνο άσπρο και μαύρο.

Ο καπνός της φωτιάς που πέθαινε τύλιξε αργά τη γιαγιά μου με τις τέσσερις φούστες της, τους στεναγμούς και τα ονόματα των αγίων, σαν πέμπτη και τόσο ευρύχωρη φούστα όσο και η φούστα που κάτωθι της ήταν ο Κολιάτσεκ. Μόνο όταν οι

στολές δεν ήταν πια παρά σημάδια που παράπαιαν μέσα στο σουρούπο, που βυθίζονταν αργά ανάμεσα σε κολόνες τηλέγρα-φου, μόνο τότε σηκώθηκε η γιαγιά μου, με τόσο κόπο που έλε-γες πως είχε ρίξει ρίζες, και τώρα, τραβώντας ρίζες και μαζι χώμα, έκοβε την ανάπτυξη που μόλις είχε αρχίσει.

Ο Κολιάτσεκ κρύωσε σαν βρέθηκε ξαφνικά δίχως σκέπη, κο-ντός και φαρδύς μέσα στη βροχή. Κούμπωσε γρήγορα το πα-ντελόνι που, όσο ήταν κάτω απ' τις φούστες, φόβος και απεριό-ριστη ανάγκη για στέγη τού είχαν επιβάλει να το ξεκουμπώσει, πασπατεύοντας βιαστικά τα κουμπιά από φόβο μην παγώσει το πιστόνι του κι αρπάξει κανένα φθινοπωρινό κρουολόγημα.

Η γιαγιά μου βρήκε τέσσερις ακόμα καυτές πατάτες μέσα στη στάχτη. Τρεις έδωσε στον Κολιάτσεκ, μία κράτησε για τον εαυτό της και πριν δαγκώσει, ρώτησε αν ήταν από το πλινθο-ποιείο, αν και έπρεπε να ξέρει πως ο Κολιάτσεκ ήταν από αλ-λού και δεν είχε καμία σχέση με τούβλα. Χωρίς να περιμένει απάντηση, του φόρτωσε το ελαφρότερο κοφίνι, η ίδια ζαλώθη-κε το βαρύτερο, και είχε ακόμα ένα χέρι ελεύθερο για το δι-κράνι για τις θημωνιές και τη φούρκα για τις πατάτες· κι ύστε-ρα, με τον άνεμο να φουσκώνει τις τέσσερις φούστες της, άνοι-ξε πανιά με κοφίνι, πατάτες, δικράνι και φούρκα για το λατο-μείο του Μπισσάου.

Δεν ήταν στο ίδιο το Μπισσάου. Πιο πολύ προς τη μεριά του Ραμκάου. Άφησαν στα αριστερά τους το πλινθοποιείο, πήραν τον δρόμο του Μέλανα Δρυμού με τη Χρυσή Κανάτα και πίσω του το Μπρεντάου. Το λατομείο Μπισσάου όμως ήταν σε μια λεκάνη πριν από το δάσος. Εκεί ακολούθησε τη γιαγιά μου κο-ντός και φαρδύς ο Ιωσήφ Κολιάτσεκ, που δεν μπορούσε πια να αποχωριστεί τις φούστες της.